

ARKEOLOGI VID TILLBERGA, VÄSTERÅS

Rapporter från Arkeologikonsult 2024:3751

Arkeologisk utredning etapp 1

Lämning L2004:8068 m.fl.

Fastighet Hedensberg 7:52

Tillberga socken

Västerås kommun

Västmanlands län

Författare Anders Bornfalk Back

Uppdragsgivare:	Länsstyrelsen i Västmanlands län
Länsstyrelsens diarienummer:	2828-2024
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2024-05-20
Uppdragsnr i KMR:	202401039
Företagare:	Train Alliance Hedensberg Järnvägsmark AB
Fastighet:	Hedensberg 7:52
Berörda lämningar, KMR:	L2004:8068; L2024:9095; L2024:9096; L2024:9097; L2024:9098; L2024:9099; L2024:9100; L2024:9102; L2024:9107; L2024:9109; L2024:9110; L2024:9111; L2024:9112; L2024:9113, L2025:420
Typ av undersökning:	Arkeologisk utredning etapp 1
Utförandetid, fältarbete:	16–19 september, 2024
Inmätningssystem:	RTK-GPS
Koordinatsystem:	SWEREF99 TM
Höjdssystem:	RH 2000
Projektledare:	Anders Bornfalk Back
Rapportansvarig:	Anders Bornfalk Back
Fältpersonal:	Anders Bornfalk Back, Daniel Matsenius
Planer och layout:	Sverker Holmqvist
Fynd:	Inga fynd påträffades

ARKEOLOGIKONSULT
Karins väg 5, 194 61 Upplands Väsby
Tel: 08-590 840 41
www.arkeologikonsult.se

Fastighetskartan (Topografi 10 och Fastighetsindelning): ©Lantmäteriet
Drönarbild: Spridningstillstånd Lantmäteriet, ärendenummer LM2024/072806.
Omslagsbild: Norra delen av utredningsområdet vid Hällmanstorp och gravfält L2002:1593. Foto från öster.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgänglig på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

ARKEOLOGI VID TILLBERGA, VÄSTERÅS

Rapporter från Arkeologikonsult 2024:3751

Arkeologisk utredning etapp 1

Lämning L2004:8068 m.fl.

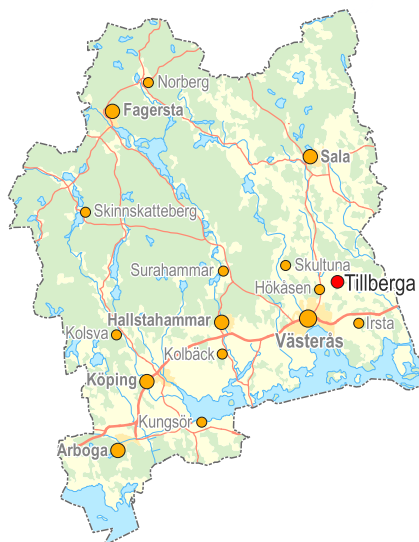
Fastighet Hedensberg 7:52

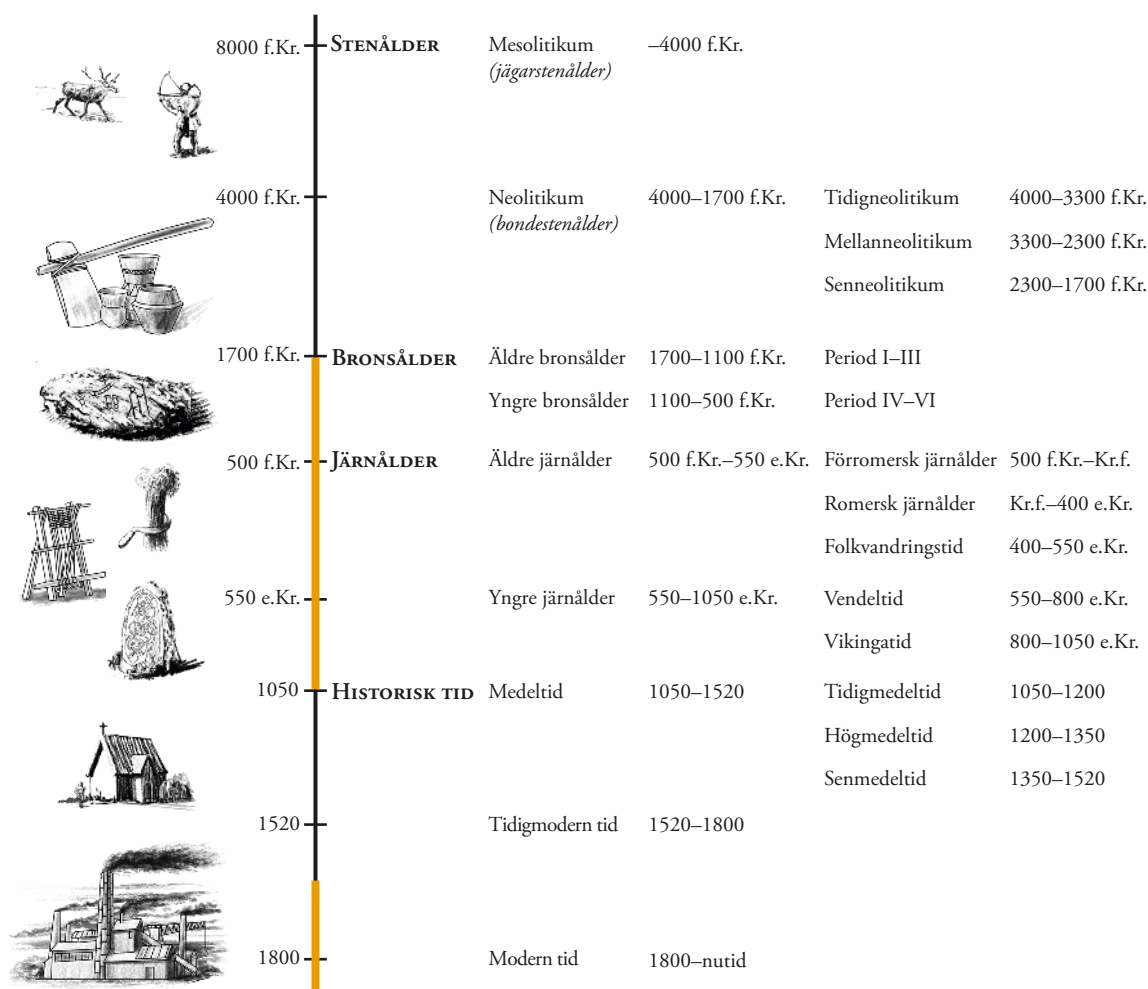
Tillberga socken

Västerås kommun

Västmanlands län

Författare Anders Bornfalk Back

ANTIKVARISK BEDÖMNING

Antikvarisk bedömning anger hur man enligt kulturmiljölagen (1988:950), och till viss del även skogsvårdslagen (1979:429), bedömt lämningen och dess eventuella lagskydd vid registreringstillfället. Den slutgiltiga bedömningen görs alltid av Länsstyrelsen.

Fornlämning är en lämning som omfattas av skydd enligt kulturmiljölagen. För att en lämning ska kunna bedömas som fornlämning krävs att den tillkommit före 1850, är en lämning efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. Det är förbjudet att utan tillstånd från Länsstyrelsen rubba, ta bort, gräva ut eller på annat sätt ändra eller skada en fornlämning.

Möjlig fornlämning innebär att man vid registreringstillfället inte kunnat ta ställning till om lämningen är en fornlämning

eller inte. Lämningen måste vara bekräftad i fält. Möjlig fornlämning kan även anges för en lämning som har undersökts i samband med en arkeologisk undersökning, men där man inte fastställt lämningens utbredning.

Övrig kulturhistorisk lämning används för kulturhistoriska lämningar som har tillkommit efter 1850, men som ändå anses ha ett antikvariskt värde. Bedömningen används även för vissa lämningar som inte uppvisar fysiska spår, till exempel fyndplats eller plats med tradition.

Ingen antikvarisk bedömning används för lämningar som blivit helt borttagna genom en arkeologisk undersökning eller förstörda. Inget skydd enligt kulturmiljölagen kvarstår. Lämningar som endast är kända via kartmaterial, skriftlig eller muntlig källa och inte har kunnat återfinnas i fält, kan inte heller ha en antikvarisk bedömning.

INNEHÅLL

SAMMANFATTNING.....	7
INLEDNING	8
METOD OCH GENOMFÖRANDE	9
TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ	10
RESULTAT	12
Boplatsläge (objekt 1)	13
Lägenhetsbebyggelse (objekt 2, 5, 7, 8, 10, 14, 16, 19).....	14
Brott/täkt (objekt 3)	27
Stridsvärn (objekt 4)	28
Hägnad (objekt 6).....	29
Stensättning (objekt 11).....	30
Fossil åker (objekt 15).....	31
Husgrund, historisk tid (objekt 13).....	32
Övrigt (objekt 12).....	33
Inget antikvariskt intresse (objekt 9, 17, 18)	34
SLUTSATS	37
REFERENSER	44
Litteratur	44
Digitala källor	44
Äldre kartor	44

SAMMANFATTNING

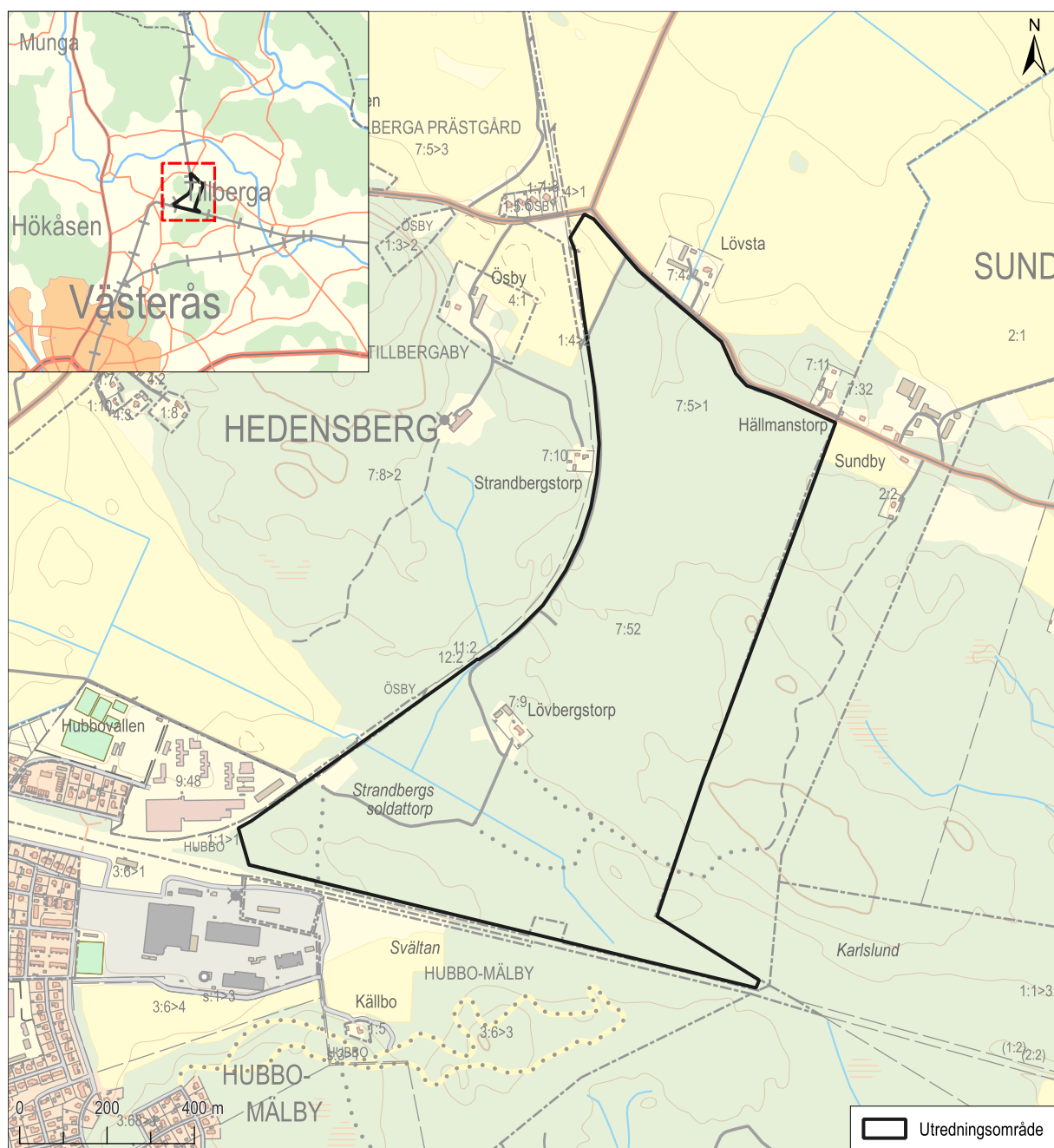
På uppdrag av Länsstyrelsen i Västmanlands län har Arkeologikonsult under september 2024 genomfört en arkeologisk utredning etapp 1 inom fastigheten Hedensberg 7:52, Västerås kommun (figur 1). Utredningen bestod av kart- och arkivstudier och fältinventering. Utredningen identifierade 19 objekt varav ett objekt utgjorde en sedan tidigare känd fornlämning i form av stensättning L2004:8068. Av de nyupptäckta objekten bedömdes 14 uppfylla kriterierna för att registreras i Kulturmiljöregistret

som *Möjlig fornlämning* (7 st), *Övrig kulturhistorisk lämning* (6 st) och *Ingen antikvarisk bedömning* (1 st). Av dessa dominerade torplämningar från tidigmodern tid. Ett objekt var ett boplatsläge där lämningar kan finnas under marknivå, detta registrerades inte. Tre objekt uppfyllde inte kriterierna för att registreras på grund av för låg ålder eller att de inte var varaktigt övergivna. Förslag på åtgärd gavs för varje objekt. Inga fynd påträffades.

INLEDNING

Arkeologikonsult har på uppdrag av Länsstyrelsen i Västmanlands län genomfört en arkeologisk utredning etapp 1 inom fastighet Hedensberg 7:52, Västerås kommun (dnr 2828-2024, figur 2). Beställare var Train Alliance Hedensberg Järnvägsmark AB som planerar att ta fram en detaljplan. Syftet med utredningen var att ta reda på om tidigare

okända fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar berördes av det planerade arbetsföretaget samt att preliminärt avgränsa dessa inom utredningsområdet. I uppdraget ingick också att antikvariskt bedöma både tidigare kända och nyupptäckta lämningar samt att ge förslag på vilka objekt som ska gå vidare till utredningsgrävning.

Figur 2. Utredningsområdet mot bakgrund av Topografi 10. Skala 1:15 000, översikt skala 1:300 000.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Utredningen bestod av kart- och arkivstudier samt fältinventering. Till en början utfördes en skrivbordsstudie då Kulturmiljöregistret (KMR, Riksantikvarieämbetet) och Skogens pärlor (Skogsstyrelsen) granskades för uppgifter om kända lämningar inom eller i nära anslutning till utredningsområdet. Information om lösfynd som kan indikera aktiviteter inom utredningsområdet eftersöktes i Historiska museets digitala katalog. Uppgifter om historisk bebyggelse och markanvändning inom utredningsområdet granskades i Lantmäteriets digitala samling av historiska kartor och relevanta kartakter rektifierades. Ålder på äldre bebyggelseenheter kontrollerades i Ortnamnsregistret (ISOF). Landskapets utveckling

i ett längre tidsperspektiv studerades genom strandförskjutningsmodellen vid Statens geologiska undersökning (SGU). Rapporter över tidigare arkeologiska undersökningar i närområdet granskade också.

Uppgifterna från skrivbordsstudien sammanställdes till ett underlag inför fältinventeringen. Hela utredningsområdet inventerades efter synliga lämningar och lägen där lämningar kunde finnas under marknivå. Identifierade objekt mättes in och dokumenterades i skrift och med foto. Två ytor inom impedimentmarken i södra delen av utredningsområdet var svåra att inventera på grund av avverkning och markberedning (figur 3 och 9).

Figur 3. Södra delen av utredningsområdet och den avverkade och markberedda ytan. Foto från norr. På den infällda kartan markeras fotots ungefärliga täckning.

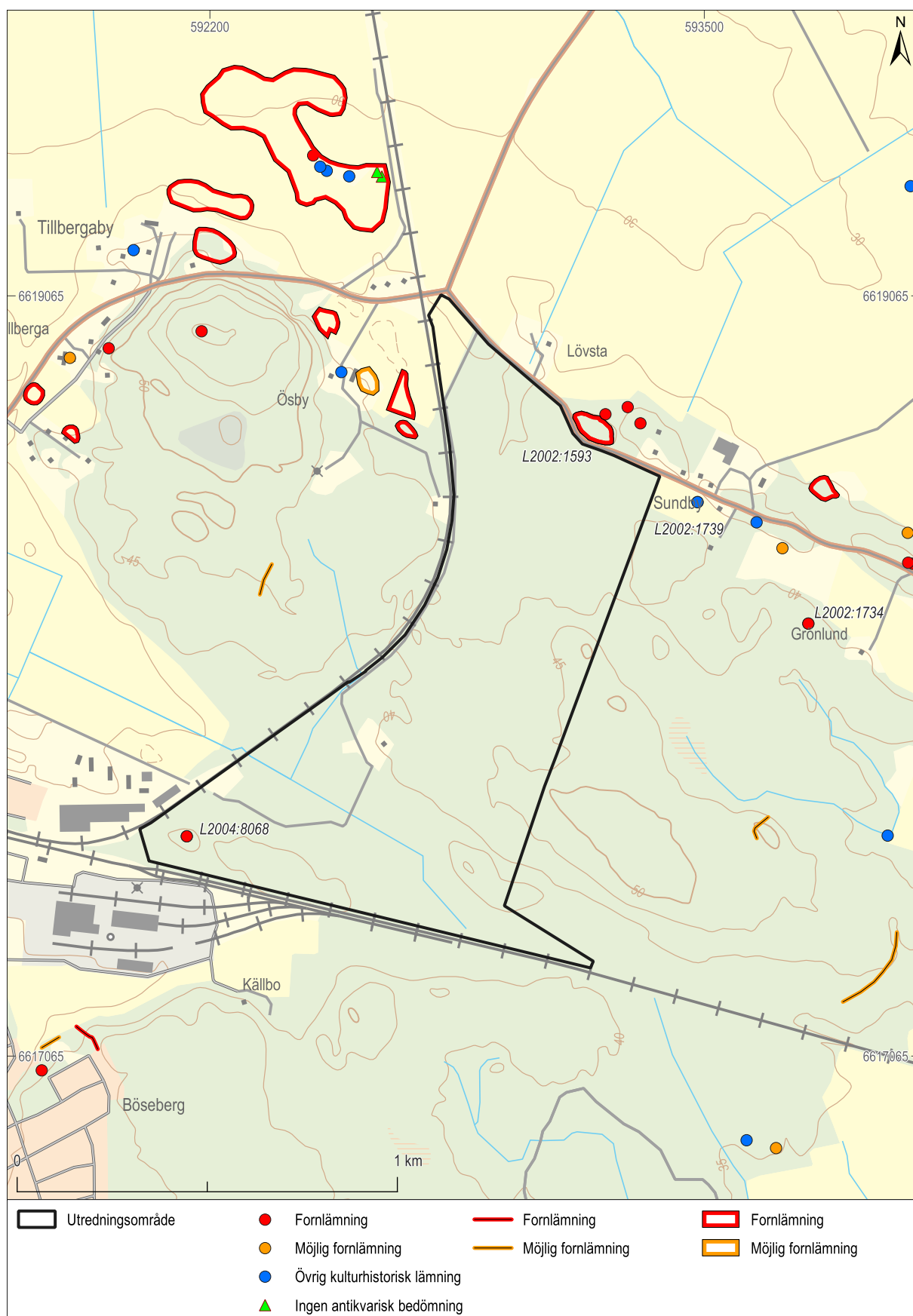
TOPOGRAFI OCH FORNLÄMNINGSMILJÖ

Utredningsområdet var cirka 92 hektar och låg mellan Tillberga samhälle och järnvägen i söder och Lillåns dalgång i norr. Området bestod av kuperad skogsmark på sandig morän och urberg som bröts upp av lerig mark som nyttjats som åker fram i modern tid, men som vid utredningstillfället var beväxt med träd. En bebyggd tomt fanns centralt inom området. Höjdnivåerna inom utredningsområdet (cirka 35-50 meter över havet) innebär att landet här började resa sig ur havet kring 4 000 f.Kr. och platsen låg då på en mindre ö i en större innerskärgård. Kring 3 000 f.Kr. var i stort sett hela området vattenfritt och var då en del av en halvö och vid 2 000 f.Kr. hade platsen förlorat sin närhet till havet och blivit en del av fastlandet (SGU).

Det fornlämningsrika landskapet, med gravfält, ensamliggande gravar, boplatser, hållristningar, torplämningar samt gårds- och bytomter – framförallt belägna längs kanterna av Lillåns dalgång – vittnar om en bygd med lång kontinuitet (figur 4). I anslutning till utredningsområdet låg också gårdar med medeltida belägg: Ösby (1303), Lövsta (1346) och Sundby (1331) (ISOF).

Före utredningen fanns endast en känd fornlämning inom utredningsområdet i form av en rund stensättning (L2004:8068). Flera gravfält fanns däremot i anslutning till området varav ett låg i anslutning till utredningsytans norra kant (L2002:1593). Det bestod bland annat av två högar vilket tyder på att människor bodde permanent i området åtminstone från yngre järnålder. 500 meter öster om utredningsområdet fanns en registrerad skärvstenshög som visar att närområdet kan ha koloniserats redan under bronsålder/äldsta järnålder (L2002:1734). Lösfynd av en stenyx 120 meter från utredningsområdet tyder på aktivitet av okänd karaktär även under stenålder (L2002:1739).

Inga arkeologiska undersökningar har tidigare gjorts inom utredningsområdet men i närområdet har arkeologiska insatser påträffat förhistoriska boplatslämningar. Vid gravfältet norr om utredningsområdet framkom vid en utredning genomförd 2017 spridda härdar och ett stolphål (Lindberg 2022). Vid en utredning genomförd 2014 i Ösby strax väster om utredningsområdet påträffades kulturlager och spridda anläggningar varav en daterades till cirka 2 400-2 300 f.Kr., det vill säga senneolitikum. Denna fornlämning avgränsades österut och fortsätter inte in i nu aktuellt utredningsområde (Hult et al. 2015:15-18).

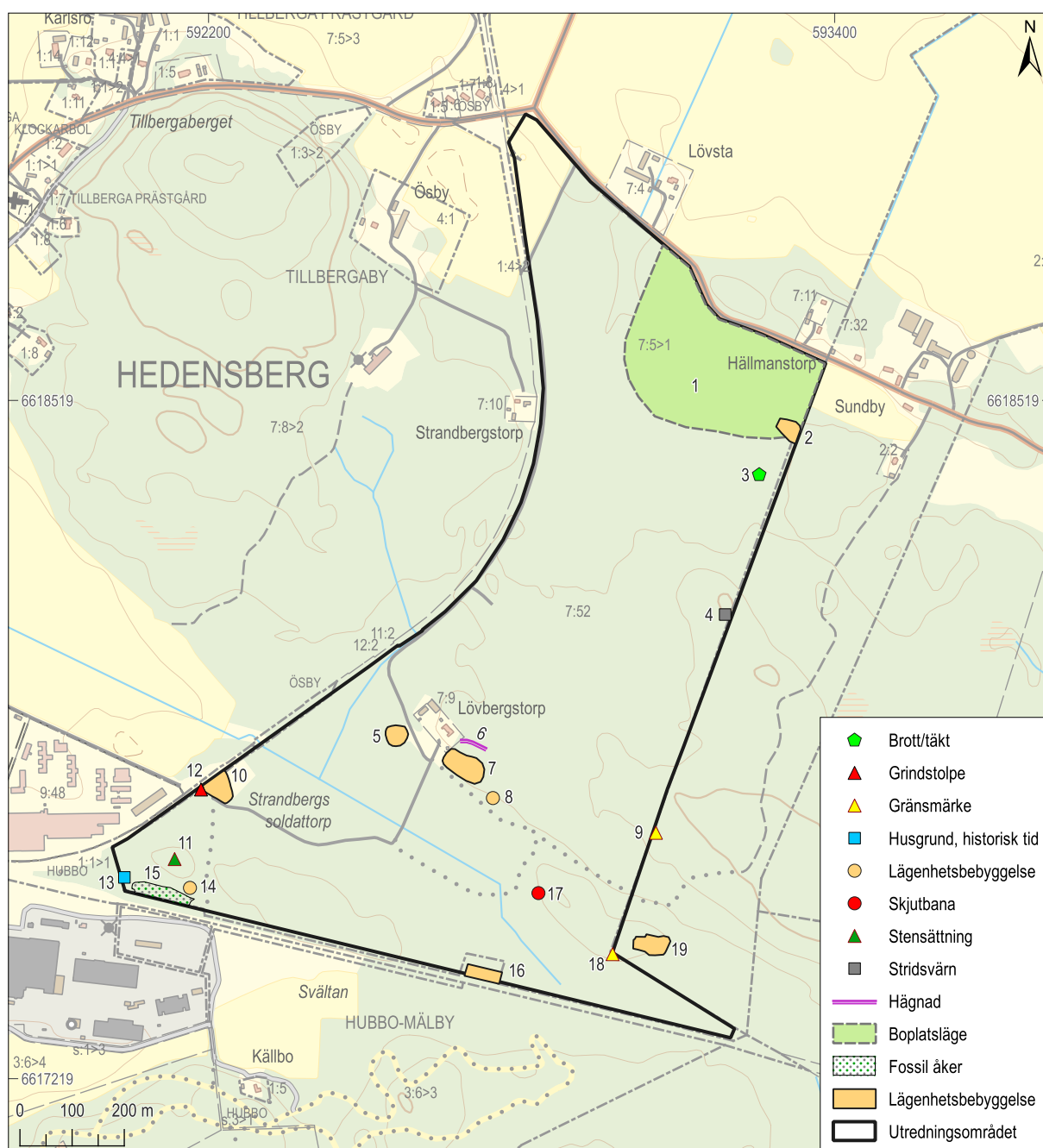
Figur 4. Känd fornlämningsmiljö i utredningsområdets närhet innan utredningen. Mot bakgrund av Topografi 10, skala 1:15 000.

RESULTAT

Sammantaget identifierades 19 objekt i samband med utredningen: en sedan tidigare känd stensättning bekräftades som *Fornlämning* (L2004:8068), 14 nya lämningar registrerades i Kulturmiljöregistret som *Möjlig fornlämning*, *Övrig kulturhistorisk lämning* och *Ingen antikvarisk bedömning* samt ett boplatssläge där lämningar kan finnas under

marknivå. Tre objekt uppfyllde inte kriterierna för att kunna registreras (figur 5).

Nedan följer en översiktlig beskrivning av objekten efter lämningstyp, deras antikvariska bedömning samt vilka åtgärder som föreslås. För ingående beskrivning av objekten hänvisas till tabellen i figur 31.

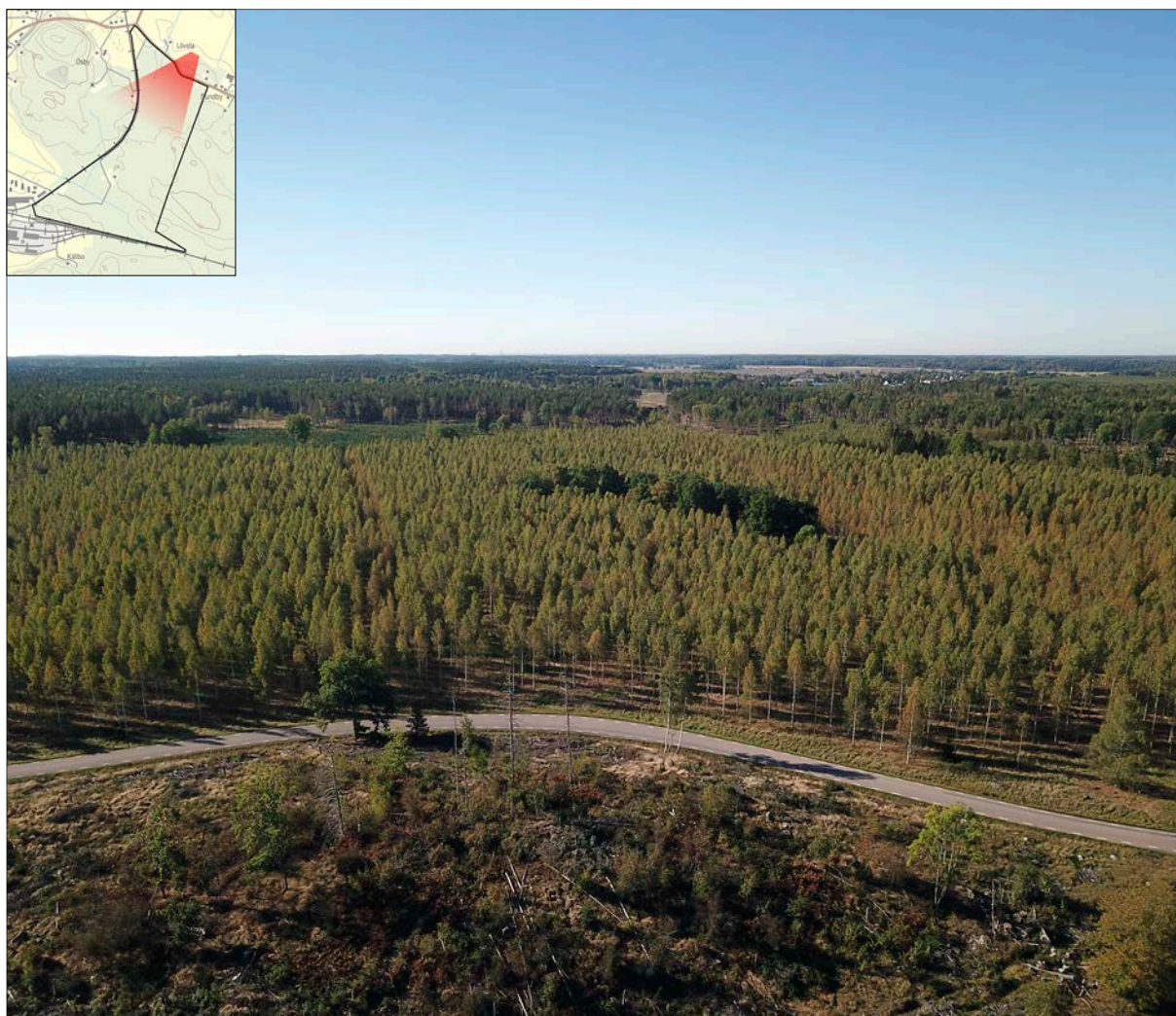

Figur 5. Utredningen identifierade 19 objekt. Mot bakgrund av Topografi 10. Skala 1:12 500.

Boplatsläge (objekt 1)

Objekt 1 låg i nordöstra delen av utredningsområdet och utgjordes av ett boplatsläge där förhistoriska boplatslämningar kan finnas under marknivå inom en cirka 370x220 meter stor yta (figur 5 och 6). Terrängen är flack och ligger söder om höjdpartiet med gravfält L2002:1593. Ytan utgörs främst

av leriga jordar med inslag av impedimentmark. Området har varit odlingsmark i modern tid men var vid utredningstillfället bevuxet med björkar. Att gravfältet ligger i anslutning till läget öppnar för att det även skulle kunna finnas överplöjda gravar inom ytan. Objekt 1 föreslås gå vidare till en arkeologisk utredning etapp 2 för att slå fast om lämningar finns under marknivå.

Figur 6. Boplatsläget (objekt 1) låg i anslutning till gravfält L2002:1593 (avverkat). Foto från norr. På den infällda kartan markeras fotots ungefärliga täckning.

Lägenhetsbebyggelse

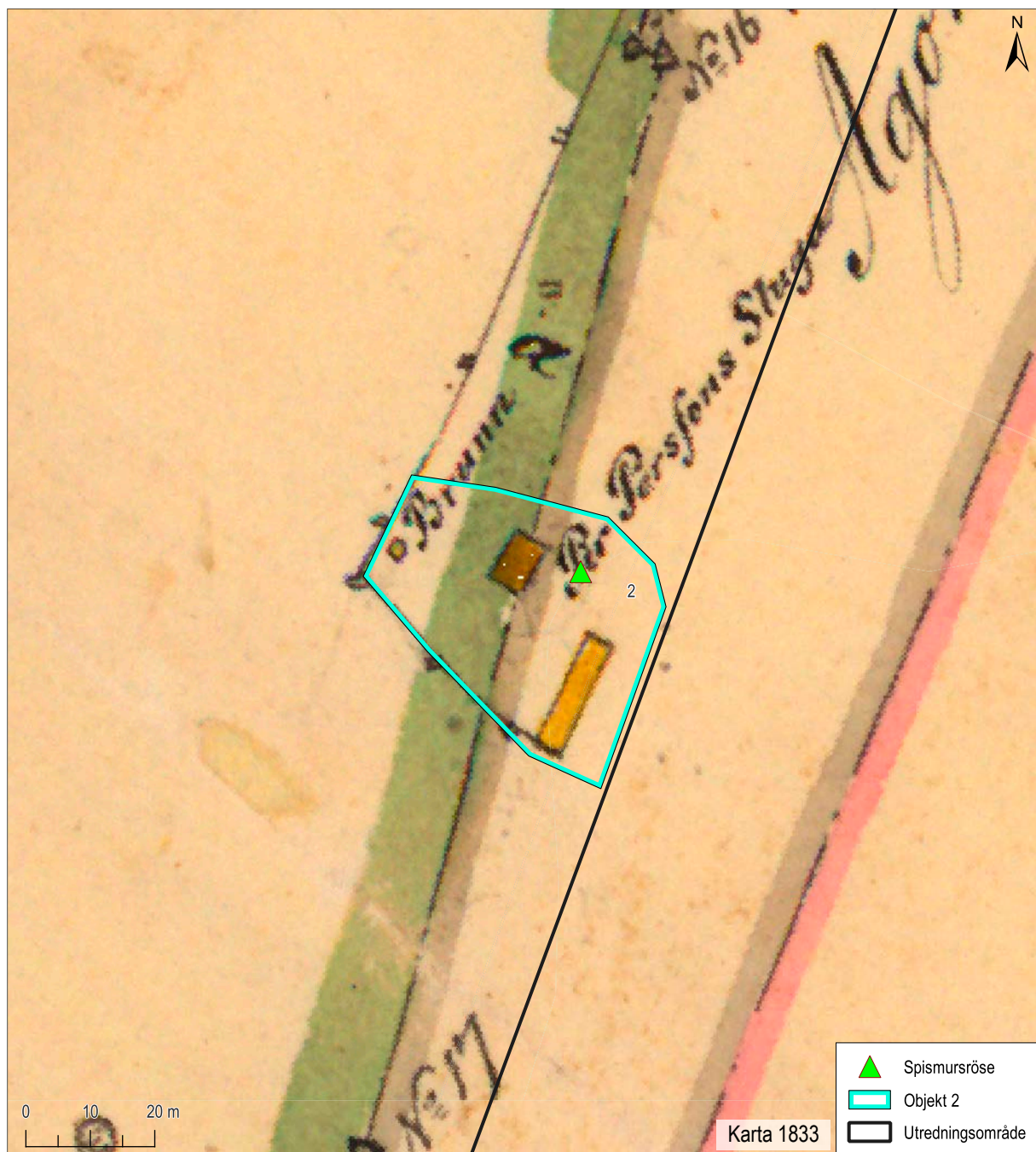
(objekt 2, 5, 7, 8, 10, 14, 16, 19)

Objekt 2 påträffades på impedimentmark i nordöstra delen av utredningsområdet och bestod av en husgrund. Endast toppen av spismursröset var synlig då stora mängder sprängsten hade dumpats på platsen (figur 5 och 7). Hur stor del av husgrunden som

är bevarad under stenmassorna var inte möjligt att avgöra. Platsen sammanfaller med en bebyggelseenhets som den redovisas på 1833 års karta med namnet Per Persons stuga (objekt 8). Ingen bebyggelse redovisades på platsen vid upprättandet av Härads-ekonomiska kartan 1905-11. Objekt 2 registrerades som L2024:9095 med den antikvariska bedömningen *Möjlig fornlämning* och föreslås gå vidare till en arkeologisk utredning etapp 2.

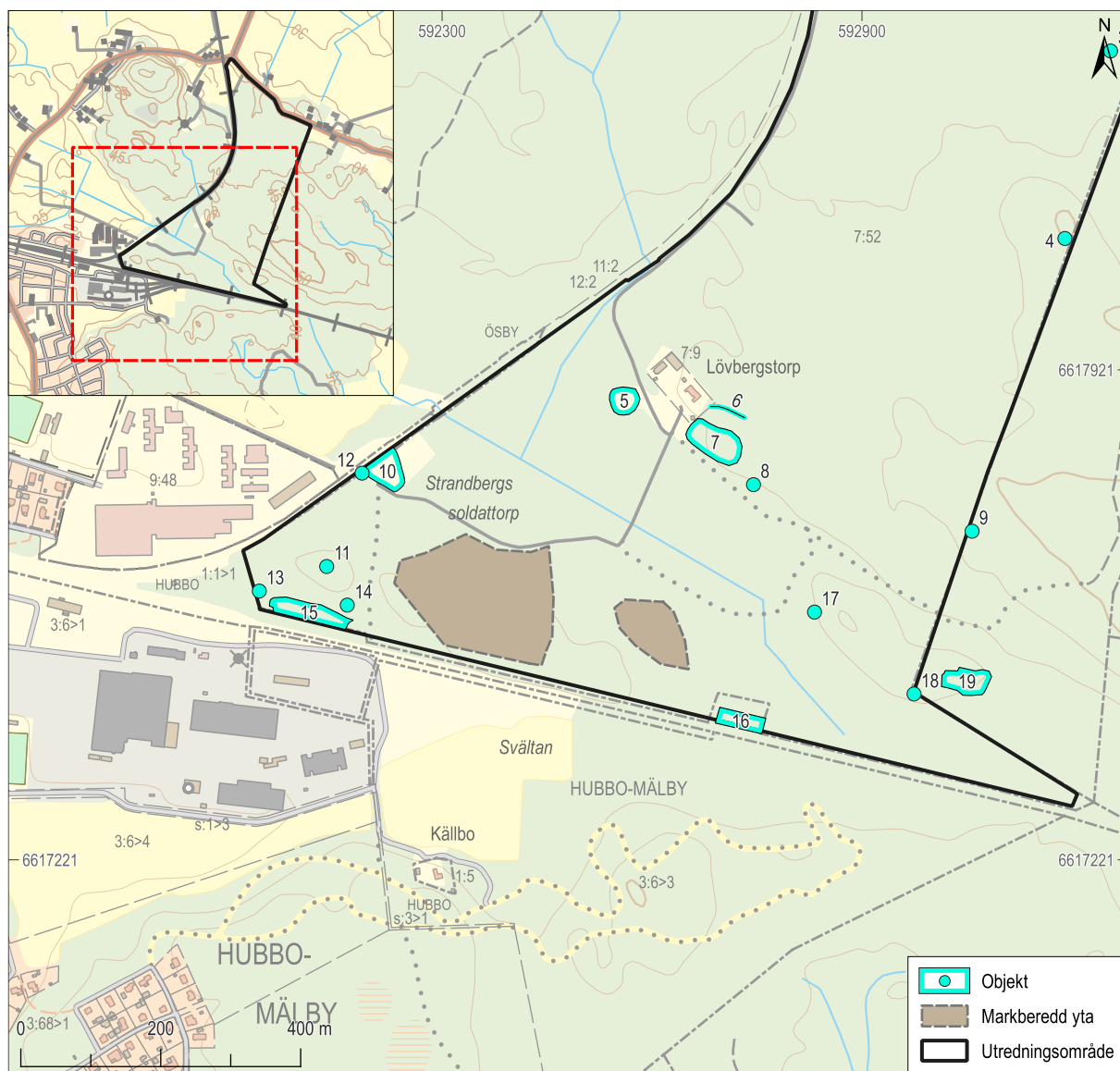
Figur 7. Husgrunden inom objekt 2 låg under sprängsten så endast spismursröset var synligt. Anders Bornfalk Back står ovanpå spismursröset och dokumenterar. Foto från norr.

Figur 8. Objekt 2 utgjordes av Lägenhetsbebyggelse som sammanfaller med bebyggelse på 1833 års karta. Skala 1:1 000.

Objekt 5 bestod av en husgrund och en jordkällare som låg på en åkerholme i sydvästra delen av utredningsområdet (figur 9 och 10). Torpbebyggelse redovisas på platsen på historiska kartor från 1777 till 1963 (se figur 15 och 17). De påträffade lämningarna hör sannolikt till någon av bebyggelsens yngre

faser men äldre lämningar kan finnas under marknivå. Objekt 5 registrerades som L2024:9098 med den antikvariska bedömningen *Möjlig fornlämning* och föreslås gå vidare till en arkeologisk utredning etapp 2.

Figur 9. Södra delen av utredningsområdet med de identifierade objekten och de ytor som var svårinventerade på grund av markberedning. Mot bakgrund av Topografi 10. Skala 1:10 000, översikt 1:50 000.

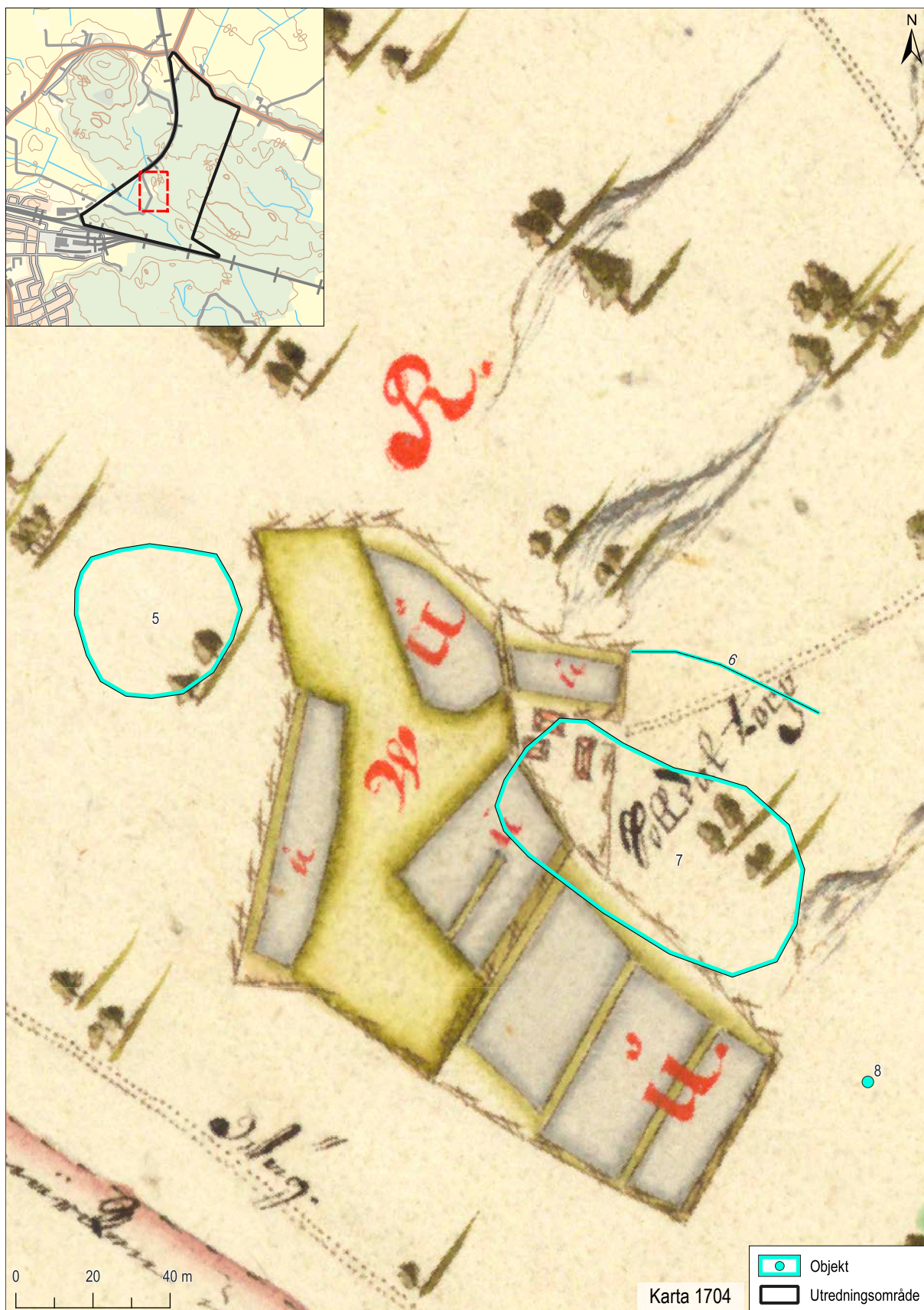
Figur 10. Objekt 5 utgjordes av Lägenhetsbebyggelse på en åkerholme (mitten av bilden). Foto från öster. På den infällda kartan markeras fotots ungefärliga täckning

Objekt 7 påträffades på impedimentmark i södra delen av utredningsområdet och utgjordes av två husgrunder och en jordkällare vilken hade byggts med murbruk (figur 9 och 11). Ett soldattorp redovisas på platsen på 1704 års karta och på 1833 års uppmätning benämns detta som Löffbergens Soldat-Stu-

ga (figur 12). Bebyggelse finns även redovisad på platsen på Häradsekonomiska kartan 1905-11 och Ekonomiska kartan från 1963 (figur 17). Objekt 7 registrerades som L2024:9100 med den antikvariska bedömningen *Möjlig fornlämning* och föreslås gå vidare till en arkeologisk utredning etapp 2.

Figur 11. Objekt 7 utgjordes av Lägenhetsbebyggelse med husgrunder och en jordkällare. Foto från sydväst.

Figur 12. Objekt 7 sammanfaller delvis med bebyggelse redovisad i det historiska kartmaterialet, här 1704 års geometriska avmätning. Skala 1:1 500, översikt 1:50 000.

Objekt 8 påträffades i impedimentmark i södra delen av utredningsområdet och utgjordes av en husgrund med tydligt spismursröse men där syllstenarna var svåra att identifiera på grund av undervegetationen (figur 9 och 13). Platsen sammanfaller med bebyggelse markerad med en punkt på kartorna från 1833 och 1847 där den benämns som

Vestmans stuga (se figur 19). Vid upprättandet av Häradsekonomiska kartan från 1905-11 redovisas ingen bebyggelse på platsen (se figur 17). Objekt 8 registrerades som L2024:9102 med den antikvariska bedömningen *Möjlig fornlämning* och föreslås gå vidare till en arkeologisk utredning etapp 2.

Figur 13. Spismursröse till husgrund i objekt 8. Foto från öster.

Objekt 10 påträffades på ett mindre impediment i sydvästra delen av utredningsområdet och bestod av en husgrund och en jordkällare som båda hade inslag av murbruk/betong (figur 9 och 14). Platsen sammanfaller med bebyggelse benämnd Myr Torpet på 1777 års karta (figur 15, se även figur 17). Även på uppmätningar från 1843, 1905-11 och 1963 re-

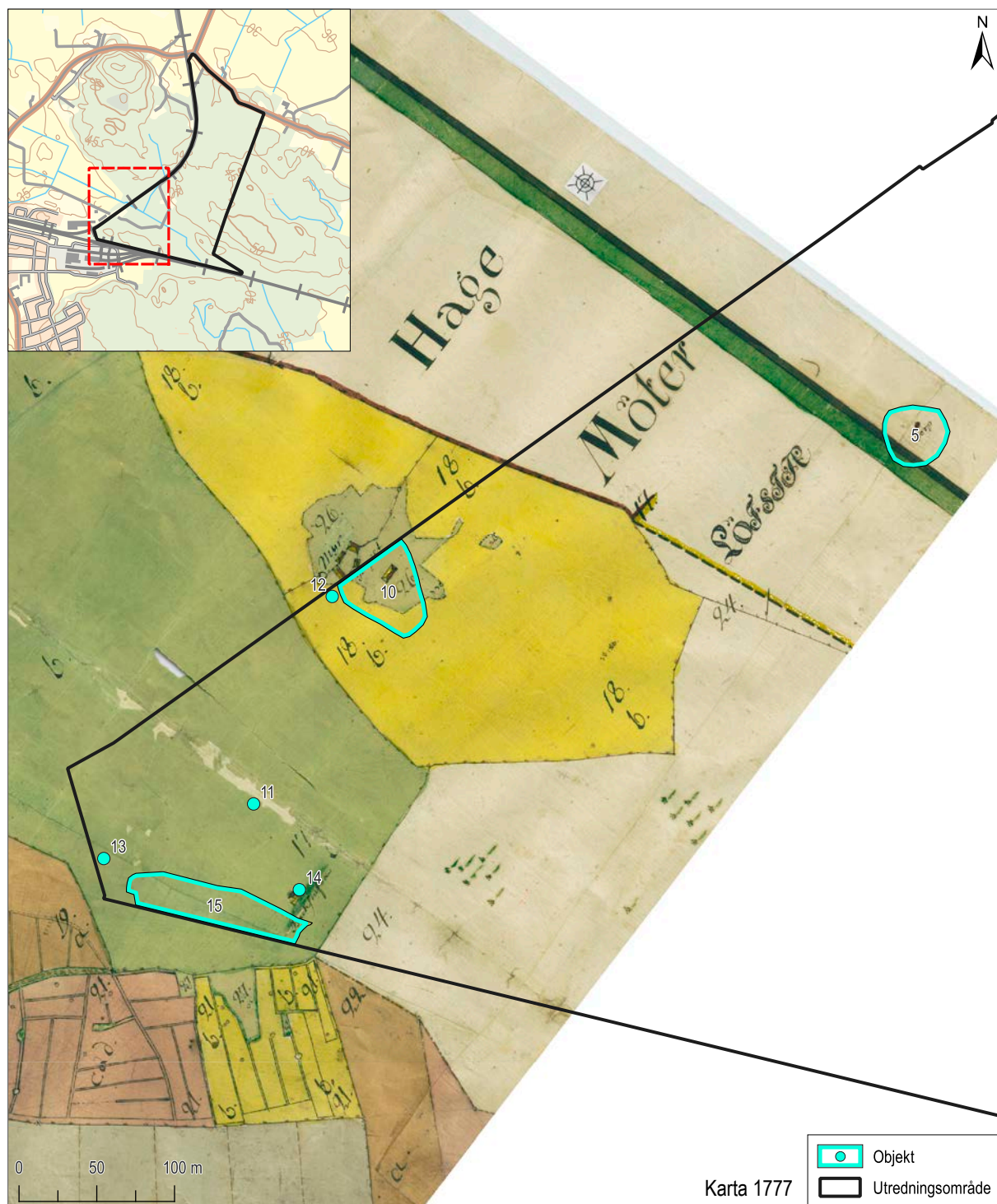
dovisas bebyggelse på platsen (se figur 24). De påträffade lämningarna tillhör sannolikt någon av de yngre faserna men äldre lämningar kan finnas under marknivå. Objekt 10 registrerades som L2024:9107 med den antikvariska bedömningen *Möjlig fornlämning* och föreslås gå vidare till en arkeologisk utredning etapp 2.

Figur 14. Husgrunden inom objekt 10 var belamrad med sprängsten. Foto från väster.

Objekt 14 utgjordes av en uppgift i 1777 års karta att en backstuga ska ha legat inom utredningsområdet i sydväst (figur 9 och 15). Inga lämningar efter den påträffades dock vid inventeringen. Objekt 14 registrerades som L2024:9110 med den antikvaris-

ka bedömningen *Ingen antikvarisk bedömning* i och med att det endast rör sig om en uppgift från en karta. Objektet föreslås gå vidare till en arkeologisk utredning etapp 2 för att undersöka om lämningar finns under marknivå.

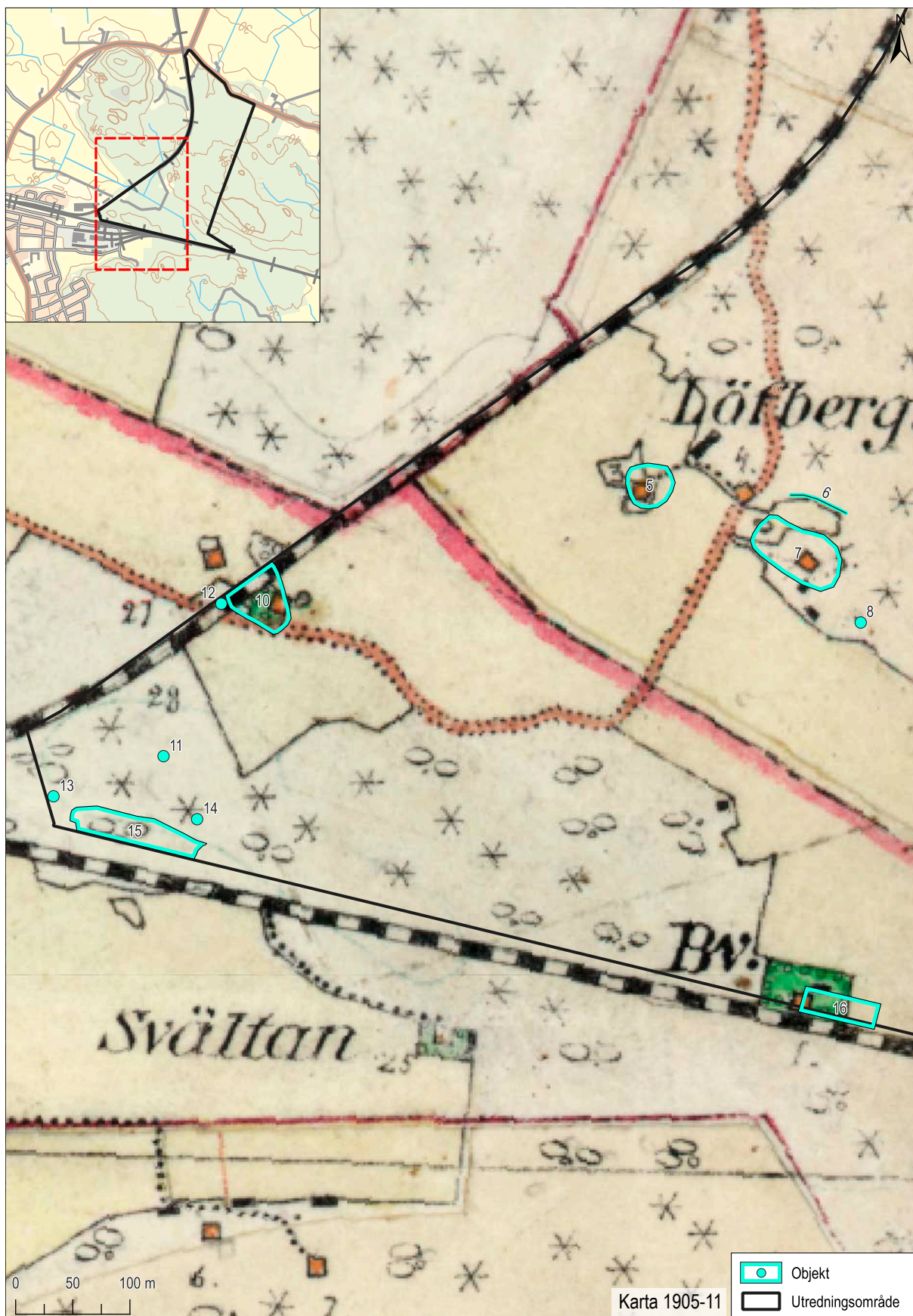
Figur 15. Objekt 10 sammanfaller med bebyggelse redovisad på storskifteskartan från 1777 och objekt 5 markeras som en punkt i kartans utkant. En backstuga utgör objekt 14. Skala 1:4 000, översikt 1:50 000.

Objekt 16 påträffades i södra delen av utredningsområdet och utgjordes av tre husgrunder och en jordkällare (figur 9 och 16). Platsen sammanfaller med tomten för en banvaktarstuga som den redovisas på Häradsekonomiska kartan 1905-11 (figur

17). Ingen bebyggelse är markerad på Ekonomiska kartan från 1963. Objekt 16 registrerades som L2024:9112 med den antikvariska bedömningen *Övrig kulturhistorisk lämning*. Ingen övrig åtgärd föreslås.

Figur 16. Jordkällaren inom objekt 16. Foto från öster.

Figur 17. Häradsekonomska kartan 1905-11 och objekten i sydvästra delen av utredningsområdet. Skala 1:5 000, översikt 1:50 000.

Objekt 19 bestod av två husgrunder, en jordkällare och en mur (figur 9 och 18). Lämningarna sammanfaller med bebyggelse redovisad på kartorna från 1833 och 1847 men vid upprättande av Häradsekonomiska kartan 1905-11 hade bebyggelsen avetablerats (figur 19). Objekt 19 registrerades som

L2024:9113 med den antikvariska bedömningen *Möjlig fornlämning*. Ingen vidare åtgärd föreslås i och med att objektet ligger strax utanför utredningsområdet och inte kommer att beröras av aktuella exploateringsplaner.

Figur 18. Jordkällaren inom objekt 19. Foto från norr.

Figur 19. Objekt 8 och 19 (Lägenhetsbebyggelse) samt objekt 9 och 18 (Gränsmärken) på karta från 1847. Skala 1:3 000, översikt 1:50 000.

Brott/täkt (objekt 3)

Objekt 3 påträffades i kanten av ett impediment i östra delen av utredningsområdet och utgjordes av ett stenbrott i form av ett markfast block med en

två meter bred brottyta med flera borrhål (figur 5 och 20). Bruten sten ligger i anslutning till blocket. Objekt 3 registrerades som L2024:9096 med den antikvariska bedömningen *Övrig kulturhistorisk lämning*. Ingen vidare åtgärd föreslås.

Figur 20. Objekt 3 utgjordes av ett brott/täkt. Foto från väster

Stridsvärn (objekt 4)

Objekt 4 påträffades på högsta punkten av en bergsrygg och bestod av en kvadratisk 3x3 meter stor nedgrävning (figur 5 och 21). Från nedgrävningen var utsikten riktad mot söder och väster. Objektet

tolkas som ett stridsvärn (skyttevärn), alternativt en bivack, och byggdes sannolikt i samband med 1900-talets beredskapsarbeten. Objekt 4 registrerades som L2024:9097 med den antikvariska bedömningen *Övrig kulturhistorisk lämning*. Ingen vidare åtgärd föreslås.

Figur 21. Objekt 4 utgjordes av ett stridsvärn (skyttevärn). Foto från norr.

Hägnad (objekt 6)

Objekt 6 påträffades i impedimentmark i södra delen av utredningsområdet och bestod av en drygt 50 meter lång stenmur (figur 9 och 22). Inga kallmurade partier var synliga utan hägnaden framstod som stensträngslik. Troligtvis tillhör muren torpbebyggelsen i närheten (objekt 7) men vilken fas är osäkert; den sammanfaller med en åkergräns som den redovisas på Häradsekonomiska kartan 1905-11 (se figur 17). Objekt 6 registrerades som L2024:9099 med den antikvariska bedömningen *Möjlig fornlämnning* och föreslås gå vidare till en arkeologisk utredning etapp 2.

gelsen i närheten (objekt 7) men vilken fas är osäkert; den sammanfaller med en åkergräns som den redovisas på Häradsekonomiska kartan 1905-11 (se figur 17). Objekt 6 registrerades som L2024:9099 med den antikvariska bedömningen *Möjlig fornlämnning* och föreslås gå vidare till en arkeologisk utredning etapp 2.

Figur 22. Objekt 6 utgjordes av en övervuxen stenmur. Foto från väster.

Stensättning (objekt 11)

Objekt 11 låg i sydvästra delen av utredningsområdet och var känd inför utredningen som stensättning L2004:8068 (figur 9 och 23). Bedömningen inom föreliggande utredning är att lämningen uppvisar drag som talar för att det är en stensättning, som att

den har en rund form med en förhållandevis tydlig kantkedja i väster, antydning till en mittgrop samt att den ligger på krönet av en höjdrygg. Stensättningens läge justerades dock något. Objekt 11 utgör *Fornlämning* och föreslås gå vidare till en förundersökning.

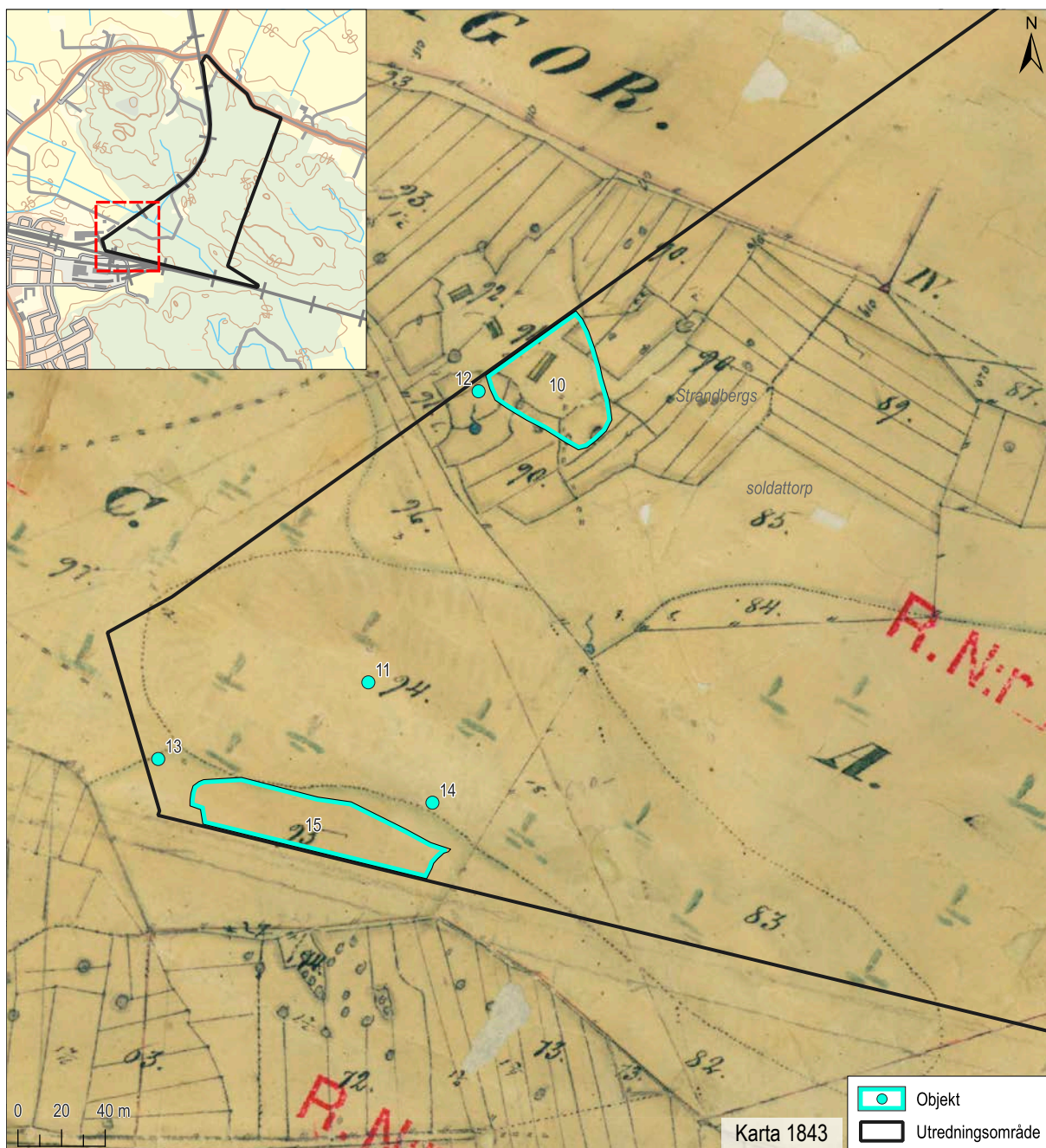

Figur 23. Stensättning L2004:8068 (objekt 11) hade en delvis bevarad kantkedja. Foto från söder

Fossil åker (objekt 15)

Objekt 15 påträffades i sydvästra delen av utredningsområdet och utgjordes av fossil åker i form av en plan och stenröjd yta som i norr kantades av ett dike som bitvis framstod som ett åkerhak (figur 9). Även mindre ansamlingar med röjsten fanns längs kanten i norr. Objektet sammanfaller med mark som på 1843 års karta redovisas som betesmark men

benämns ”Svältan odlingsmark”, vilket sannolikt ska förstås som att platsen en gång nyttjats för odling (figur 24). Vid upprättandet av Häradsekonomiska kartan 1905-11 redovisas ytan som skogsmark (se figur 17). Objekt 15 registreras som L2024:9111 med den antikvariska bedömningen *Övrig kulturhistorisk lämning* i och med att åkern inte uppvisar äldre fornelement. Ingen vidare åtgärd föreslås.

Figur 24. Objekt 15 (Fossil åker) och Myrtorpet (objekt 10) mot 1843 års karta. Skala 1:3 000, översikt 1:50 000.

Husgrund, historisk tid (objekt 13)

Objekt 13 påträffades i sydvästra delen av utredningsområdet och bestod av en husgrund där spismursröset var tydligt medan eventuell syllgrund var svårbedömd på grund av vegetation och dumpmassor/urschaktningar (figur 9). Spismursröset hade

inslag av betong och platsen sammanfaller med platsen för bebyggelse som den redovisas på Ekonomiska kartan från 1963 (figur 25). Ingen bebyggelse redovisas på Häradsekonomiska kartan från 1905-11 (se figur 17). Objekt 13 registrerades som L2025:420 med den antikvariska bedömningen *Övrig kulturhistorisk lämning*. Ingen vidare åtgärd föreslås.

Figur 25. Objekt 13 (husgrund) sammanfaller med bebyggelse som den redovisas på Ekonomiska kartan från 1963. Skala 1:3 000, översikt 1:50 000.

Övrigt (objekt 12)

Objekt 12 påträffades vid järnvägsspåret i sydvästra delen av utredningsområdet och utgjordes av en grindstolpe i form av en cirka 1,5 meter hög rest sten (figur 9 och 26). Fästen till gångjärn fanns på sydvästra sidan. Grindstolpen markerar sannolikt en

övergång över järnvägen längs en väg som redovisas på Häradsekonomiska kartan 1905-11 och Ekonomiska kartan från 1963 (se figur 17). Objekt 12 registreras som L2024:9109 med den antikvariska bedömningen *Övrig kulturhistorisk lämning*. Ingen vidare åtgärd föreslås.

Figur 26. Objekt 12 utgjordes av en grindstolpe i sten. Foto från sydöst.

Inget antikvariskt intresse

(objekt 9, 17, 18)

Objekt 9 påträffades i sydöstra delen av utredningsområdet och utgjordes av ett gränsmärke i form av en rest sten satt i ett stenfundament (figur 9 och 27).

Gränsmärket står på en gräns med gamla anor som finns med i flera historiska kartor (se t.ex. figur 19). Gränsen är dock aktiv även idag varför gränsmärket inte kan anses vara varaktigt övergivet och registreras därför inte i Kulturmiljöregistret. Objektet ligger dessutom några meter utanför utredningsområdet och kommer inte beröras av aktuella exploateringsplaner.

Figur 27. Objekt 9 utgjordes av ett övervuxet gränsmärke. Foto från sydöst.

Objekt 17 påträffades i sydöstra delen av utredningsområdet och bestod av en betongvägg med jordmantel mot väster (figur 9 och 28). På Ekonomiska kartan från 1963 markeras konstruktionen

som en skjutbana. Objektet bedöms inte uppfylla kriterierna för att kunna registreras i Kulturmiljögästret. Ingen vidare åtgärd föreslås.

Figur 28. Objekt 17 utgjordes av en sentida skjutbana. Foto från nordöst.

Objekt 18 påträffades i sydöstra delen av utredningsområdet och utgjordes av ett gränsmärke i form av en ursprungligen rest, numera lutande sten satt i ett runt stenfundament (figur 9 och 29). Gränsmärket står på en gräns med gamla anor, bland

annat redovisas den på 1847 års karta (se figur 19). Gränsen är dock aktiv idag så objektet registrerades inte i Kulturmiljöregistret då det inte kunde anses vara varaktigt övergivet. Ingen vidare åtgärd föreslås.

Figur 29. Objekt 18 utgjordes av ett gränsmärke. Foto från nordöst.

SLUTSATS

Sammantaget identifierades 19 objekt inom utredningen (figur 30 och figur 31). Av dessa dominerade lämningar från tidigmodern tid där framförallt det flertalet torp och stugor har stor kunskapspotential i frågor om de obesuttnas förutsättningar under 1600-1800-tal. Att människor vistats i området även under förhistorisk tid är tydligt utifrån stensättningen och de potentiella lämningarna inom boplatssläget. Dessa kan bidra till kunskapsuppbyggnaden kring

processen när landskapet togs i besittning permanent och utvecklingen av bebyggelsestrukturen.

Två ytor på impedimentmarken i södra delen av utredningsområdet var avverkade och markberedda vilket inverkar på möjligheterna att identifiera lämningar. Utöver det kunde undersökningsplanen följas och utredningens syfte bedöms ha uppnåtts.

Figur 30. Utredningens resultat och förändringar i Kulturmiljöregistret. Mot bakgrund av Topografi 10. Skala 1:12 500.

Objekt	Lämnings-nr (KMR)	Lämnings-typ	Tidigare antikvarisk bedömning	Ny antikvarisk bedömning	Undersöknings-status	Beskrivning	Åtgärds-förslag	Kommentar
1	Eventuell lämning	Boplatsläge	-	-	Ej undersökt	Inom ett 370x220 m (NV-SÖ) stort område bedöms förhistoriska boplatslämnningar kunna finnas. Platsen består idag främst av plan mark med planterade björkar (3-6 m mellanrum) men har varit uppodlad i modern tid. Ett mindre impediment med stora ekar och ansamlingar av röksten ligger inom ytan i sydväst och i sydöst berörs en mindre del av ett annat impediment. Jordmänen inom ytan domineras av glacial lera med sandig morän på impedimenten. Höjdnivåerna ligger på 35-40 möh. Boplatsläget ligger i direkt anslutning till (söder om) ett höjdparti på vilket gravfält L2002:1593 är anlagt, det kan därför inte uteslutas att överplöjda gravar och aktiviteter relaterade till begravningar finns inom boplatsläget i norr. Objekt 2 (Lägenhetsbebyggelse) ligger inom boplatsläget i sydöst.	Utrednings-grävning (etapp 2)	
2	L2024:9095 (ny lämning)	Lägenhetsbebyggelse	-	Möjlig fornlämning	Ej undersökt	Husgrund, bestående av ett spismursröse, minst 2x1,5 m och 0,3 m högt. Övermossad, skärvtsten och tegelkross direkt under mossan. Husgrunden täckt av sprängsten så endast toppen av spismursröset synligt. Husgrunden sammanfaller med platsen för "Per Persons stuga" som den redovisas på 1833 års karta där även en lada är markerad strax söder om boningshuset och en brunn är redovisa nedanför impedimentet i väster. Inga spår av ladan observerades vid fältinventeringen men sikten var begränsad pga hög undervegetation. Bebyggelsen redovisas inte på Häradsökonomiska kartan 1905-11. Impedimentmark, bitvis hög undervegetation, enstaka träd. Lämnings utbredning efter husgrunden, det historiska kartmaterialet och topografin.	Utrednings-grävning (etapp 2)	
3	L2024:9096 (ny lämning)	Brott/täkt	-	Övrig kulturhistorisk lämning	Ej undersökt	Stenbrott, bestående av ett markfast block, 3x3 m och 0,8 m högt, med 2 m bred brottyta med flera borrhål. Den brutna stenen ligger i anslutning till blocket. Kanten av impediment, skogsmark.	Ingen vidare åtgärd	Utifrån förekomsten av borrhål bedöms lämnningen vara yngre än 1850.
4	L2024:9097 (ny lämning)	Stridsvörn	-	Övrig kulturhistorisk lämning	Ej undersökt	Skyttevörn, möjligen bivack, bestående av en kvadratisk nedgrävning, 3x3 m (NÖ-SV) och 0,6-0,8 m djup, invid/söder om ett markfast block. Uppkastade mindre stenar, vanligen ca 0,2x0,2 m, på kanten av nedgrävning i sydöst. Större stenar i nedgrävningens botten, ca 0,4x0,4 m (nedrasade?). Kraftigt övermossad. Ligger på bergskrön med utsikt mot framförallt väster och söder. Skogsmark.	Ingen vidare åtgärd	Lämnningen uppvisar inga äldre drag och bedöms ha konstruerats under 1900-talet.

Figur 31. Utredningens resultat med antikvarisk bedömning och åtgärdsförslag för samtliga objekt.

Objekt	Lämnings-nr (KMR)	Lämnings-typ	Tidigare antikvarisk bedömning	Ny antikvarisk bedömning	Undersöknings-status	Beskrivning	Åtgärds-förslag	Kommentar
5	L2024:9098 (ny lämning)	Lägenhets-bebyggelse	-	Möjlig fornlämning	Ej undersökt	Torp, bestående av 1 husgrund och 1 jordkällare. På en åkerholme finns en husgrund, 7x5 m (NNÖ-SSV) bestående av övertorvade syllstenar och ett spismursröse i norr, ca 3x3 m och 0,9 m h. 11 m väster därom en jordkällare, 6x5 m (NV-SÖ), med kallmurade(?) väggar av sten upp mot 0,7x0,5 m, med öppning i söder. Källaren uppfylld av sten och skrot så detaljer var svåra att se. Lämningarna sammanfaller med platsen för bebyggelse på kartor från bl.a. 1777 ("Torp"), 1833 ("Lindbergs torp"), 1905-11 och 1963. Husgrunden och jordkällaren hör sannolikt till någon av bebyggelsens yngre faser. Impediment, enstaka träd. Lämningens utbredning efter de synliga lämningarna, det historiska kartmaterialet och topografi.	Utreddnings-grävning (etapp 2)	Äldre faser av bebyggelsen kan finnas under marknivå.
6	L2024:9099 (ny lämning)	Hägnad	-	Möjlig fornlämning	Ej undersökt	Stenmur, stensträngslik, 52 m lång (V-Ö-SÖ) och 0,5-2 m bred och upp mot 0,6 m hög, bestående av stenar, 0,4x0,4 m till 0,8x0,6 m, lagda främst enkel rad, bitvis tvåradig. Enstaka markfasta block nyttjas. Ett dike löper delvis parallellt med hägnaden i söder. Ansluter till/avgrävd vid tomtgräns i väster. Hägnaden hör sannolikt till torpbebyggelsen (objekt 7). Impediment, kalhygge.	Utreddnings-grävning (etapp 2)	
7	L2024:9100 (ny lämning)	Lägenhets-bebyggelse	-	Möjlig fornlämning	Ej undersökt	Torp, bestående av 2 husgrunder och 1 jordkällare. På krönet av en höjd ligger en husgrund bestående av ett spismursröse, 3x2 m (NV-SÖ) och 0,6 m högt, av stenar och tegelkross i en hög. Kraftig undervegetation så inga tydliga spår synliga efter syllstenar till huset, möjligen kan enstaka stenar tydbara under torven utgöra rest av syll. 18 m väster om husgrunden en jordkällaren, 7x7 m (Ö-V) och 2 m djup, bestående av ett stenfundament med kalkbruk/cement, främre väggen murad med tegelsten och timmerstockar, övriga väggar av gråsten. Ingång i väster, delvis stående dörrkarm. Inrasat tak. 20 meter nordväst om jordkällaren en husgrund, 6x4 m (NV-SÖ), bestående av syllstenar vanligast 0,6x0,5 m, delvis täckt av jord. Tydligast i östra och nordvästra sidorna. Tegelkross i ytan kan vara rest av utplanat spismursröse. Glaserat rödgods yttligt. Bitvis svårtydd pga hög undervegetation. Lämningarna sammanfaller med bebyggelse redovisad på kartor från 1704 ("Solldat-Torp"), 1833 ("Löfbergens Soldat-Stuga"), 1905-11 och 1963. Vilken fas husgrunderna tillhör är oklart; inslaget av murbruk i jordkällaren tyder på att den tillhör en yngre fas alternativt har byggts på i senare tid. Impediment, kalhygge. Torplämningens utbredning efter de synliga lämningarna, det historiska kartmaterialet och topografi.	Utreddnings-grävning (etapp 2)	Äldre faser av bebyggelsen kan finnas under marknivå.

Figur 31. (fortsättning)

Objekt	Lämnings-nr (KMR)	Lämnings-typ	Tidigare antikvarisk bedömning	Ny antikvarisk bedömning	Undersöknings-status	Beskrivning	Åtgärds-förslag	Kommentar
8	L2024:9102 (ny lämning)	Lägenhets-bebyggelse	-	Möjlig fornlämning	Ej undersökt	Husgrund, bestående av ett spismurs-röse, ca 2x2 m (N-S) och 0,5 m högt, av kantiga stenar vanligast 0,3x0,3 m och tegelkross. Antydning till syllstenar för huset i väster, svärtydd pga undervegetation. Husgrunden sammanfaller med bebyggelse markerad med en punkt på karta från 1833 där den benämns "Vestmans stuga". Ingen bebyggelse redovisad på platsen vid upprättandet av Häradsekonomska kartan 1905-11. Impedimentmark, kalhygge.	Utreddnings-grävning (etapp 2)	
9	-	-	-	-	Ej undersökt	Gränsmärke, 1,3x1 m (N-S) och 1 m hög, bestående av en rest sten, 0,7x0,4x0,3 m, satt i ett fundament av sten i storleken 0,4x0,3m, till stor del utrasat och övervuxen av mossor varför detaljer svärtydda.	Ingen vidare åtgärd (utanför UO)	Gränsmärket står på en ägo-gräns som redovisas i kartmaterial från åtminstone 1700-talet men gränsen är aktuell än idag varför gränsmärket inte registreras som en lämning.
10	L2024:9107 (ny lämning)	Lägenhets-bebyggelse	-	Möjlig fornlämning	Ej undersökt	Torp, bestående av 1 husgrund och 1 jordkällare. I östra kanten av ett mindre impediment en husgrund, 7x6 m (NV-SÖ), bestående av en syllgrund av stenar upp mot 1,3x0,4x0,5 m med yta av betong. Inom syllgrunden rundade stenar, vanligast ca 0,4x0,4 m. Trapp av betong i nordväst. Husgrunden belamrad av sprängsten. 17 m väster om husgrunden en jordkällare, 6x5 m (SV-NÖ) och 1,2 m djup med ingång mot öster, väggar av gråsten mellan 0,2x0,2 och block upp mot 1,1 m, murbruk synlig mellan stenarna och vid ingången. En innerväg skapar ett yttre och ett inre rum. Lämningarna sammanfaller med bebyggelse redovisad på kartor från 1777 ("Myr Torpet"), 1843, 1905-11 och 1963. Inslaget av murbruk i husgrunden och jordkällare tyder på att dessa tillhör någon av bebyggelsens yngre faser alternativt har byggts på i senare tid. Mindre impediment, enstaka träd. Lämningens utbredning efter de synliga lämningarna, det historiska kartmaterialet och topografi.	Utreddnings-grävning (etapp 2)	Äldre faser av bebyggelsen kan finnas under marknivå.

Figur 31. (fortsättning)

Objekt	Lämnings-nr (KMR)	Lämnings-typ	Tidigare antikvarisk bedömning	Ny antikvarisk bedömning	Under-sök-nings-status	Beskrivning	Åtgärds-förslag	Kommentar
11	L2004:8068	Stensätt-ni	Fornlämning	Fornlämning	Ej under-sökt	Beskrivning i KMR: Stensättning, rund, 7 m diam och 0.3 m h. Övertorvad med enstaka stenar i ytan, 0.2-0.3 m st. Svagt markerad mittgrop 2 m i diam och 0.1 m dj. Rest av kantkedja? I V kanten block 0.6-1.2 m st.	Förunder-sökning	Lämningen var tidigare känd och existerande beskrivning stämmer. Inom föreliggande utredning justerades dock lämnings utbredning.
12	L2024:9109 (ny lämning)	Övrigt	-	Övrig kultur-historisk lämning	Ej under-sökt	Grindstolpe, bestående av en rest sten, ca 1,5 m hög och med 0,3 m breda kanter, fästen till gångjärn på sydvästra sidan. Grindstolpen markerar sannolikt en f.d. övergång över järnvägen längs den väg som redovisas på Häradssekonomiska kartan 1905-11 och Ekonomiska kartan 1963. Kant av impediment, järnvägsbank.	Ingen vidare åtgärd	
13	L2025:420 (ny lämning)	Husgrund, historisk tid	-	Övrig kultur-historisk lämning	Ej under-sökt	Husgrund, bestående av ett spismursröse, runt, ca 3x3 m och 0,4 m högt. Fyllning av fragmentariska tegelstenar, tegelkross, betong och sten vanligen 0,2-0,5 m. Husgrunden något svårbedömd pga undervegetation samt att terrängen är kraftigt påverkad av urschaktningar och dumpmassor. En ensamliggande sten 3 m öster om spismursröset kan vara del av en syllgrund. Husgrunden ligger i nära anslutning till bebyggelse redovisad på Ekonomiska kartan 1963. Ingen bebyggelse är markerad på platsen på Häradssekonomiska kartan 1905-11. Skogsmark.	Ingen vidare åtgärd	
14	L2024:9110 (ny lämning)	Lägenhets-bebyggelse	-	Ingen antikvarisk bedömning	Ej under-sökt	Backstuga, uppgift om, på karta från 1777 finns en backstuga redovisad på platsen. Inga lämningar efter denna påträffades vid inventeringen. Skogsmark.	Utrednings-grävning (etapp 2)	Lämningar av backstugan kan finnas under marknivå.
15	L2024:9111 (ny lämning)	Fossil åker	-	Övrig kultur-historisk lämning	Ej under-sökt	Fossil åker, 115x25 m (NNV-SSÖ), bestående av plan stenröjd åkeryta som längs norra kanten begränsas av ett dike, vanligen 0,5 m brett och 0,1 m djupt, bitvis otydligt och likt ett åkerhak. Enstaka mindre ansamlingar av röjsten längs norra kanten. Åkern sammanfaller med mark som på karta från 1843 redovisas som betesmark men benämns "Svältan odlingsmark", vilket sannolikt ska förstås som att platsen en gång nyttjats för odling. Platsen redovisas som skog vid upprättandet av Häradssekonomiska kartan 1905-11. Skogsmark.	Ingen vidare åtgärd	Den fossila åkern etablerades innan 1850 men uppvisar inte äldre formler och bedöms som Övrig kulturhistorisk lämning.

Figur 31. (fortsättning)

Objekt	Lämnings-nr (KMR)	Lämnings-typ	Tidigare antikvarisk bedömning	Ny antikvarisk bedömning	Undersöknings-status	Beskrivning	Åtgärds-förslag	Kommentar
16	L2024:9112 (ny lämning)	Lägenhets-bebyggelse	-	Övrig kultur-historisk lämning	Ej under-sökt	Banvaktarstuga, bestående av 3 hus-grunder och 1 jordkällare. I väster en jordkällare uppförd på plan mark, ca 7x7 m och 2,3 m h, med ingång i öster. Väggar av huggen sten i storlek mellan 0,4-1,4 m, mindre sten inklade i diverse springor. Murad med cement och armeringsjärn. 8 m öster därom en hus-grund (boningshus), 8x4 m (N-S) och 0,4 m hög, bestående av tätt lagda hugg-na sylstenar, mellan 0,5x9,4x0,4 m till 0,9x0,4x0,4 m. 12 m öster därom en hus-grund (ekonomibyggnad), 5x3 m (Ö-V) och 0,3 m hög, av tätt lagda huggna sylstenar med en betongplatta på. Trapp i betong på västra gaveln. Del av betong-plattan har dragits upp av rotvälta och står upp. 10 m öster därom en husgrund (ekonomibyggnad), 3x2 (NV-SÖ) och 0,2 m hög, bestående av betongplatta. Trapp i betong i söder. Lämningsarna sammanfaller med bebyggelse redovisad som fastighet för banvakt på Häradssekonomiska kartan 1905-11. Ingen bebyggelse markerad på platsen vid upprättandet av Ekonomiska kartan 1963. Skogsmark.	Ingen vidare åtgärd	
17	-	-	-	-	Ej under-sökt	Betongvägg med raserat taköverhäng, 12x2 m (N-S), öster om jordvall. Terrasserad slänt parallellt med väggen i öster av stockar och järnrör. Markerad som skjutbana på Ekonomiska kartan 1963.	Ingen vidare åtgärd	Objektet bedöms inte uppfylla kriterierna för att kunna registreras i Kulturmiljöregistret på grund av för ung ålder.
18	-	-	-	-	Ej under-sökt	Gränsmärke, bestående av en lutande rest sten, 0,5x0,2x0,2 m, satt i ett rundat fundament, 1,2x1,2 m, av sten mellan 0,2x0,2 m till 0,5x0,4 m.	Ingen vidare åtgärd	Gränsmärket står på en ägo gräns som redovisas i kartmaterial från åtminstone första halvan av 1800-talet men gränsen är aktuell än idag varför gränsmärket inte registreras som en lämning.

Figur 31. (fortsättning)

Objekt	Lämnings-nr (KMR)	Lämnings- typ	Tidigare antikvarisk bedömning	Ny antikvarisk bedöm- ning	Under- sök- nings- status	Beskrivning	Åtgärds- förslag	Kommentar
19	L2024:9113 (ny lämning)	Lägenhets- bebyggelse	-	Möjlig fornlämning	Ej under- sökt	Torp, bestående av 2 husgrunder, 1 jordkällare och 1 stenmur. I väster en husgrund bestående av ett spismursröse, ca 3x3 m och 1 m högt, kraftigt övermossat så inga detaljer synliga. Tätt granplantage så endast bitvis synlig syllgrund i öster. 19 m öster därom en husgrund bestående av ett spismursröse, ca 3x3 m och 0,6 m högt. Kraftigt övertorvad. 18 m söder därom en jordkällare, ca 6x4 m (Ö-V), med delvis bevarat kallmurat takvalv. Öppning mot öster. Anlagd i anslutning till stort flyttblock som bildar stöd för väggen i söder. 8 m sydväst därom börjar en stenmur, 40 m lång och 0,7-1,5 m bred, av blandad stenmaterial samt enstaka markfasta block. Inga kallmurade partier. Inhägnar bebyggelsen i söder och väster. Lämningarna sammanfaller med bebyggelse redovisad på kartor åtminstone från 1833 och 1847 där den benämns "Nybo Torp". Ingen bebyggelse finns redovisad på platsen på Häradsekonomiska kartan 1905-11. Skogsmark.	Ingen vidare åtgärd	Lämningen ligger utanför nu aktuellt utredningsområde.

Figur 31. (fortsättning)

REFERENSER

Litteratur

LINDBERG, M. 2020. *Lämningar från järnålder, bronsålder och historisk tid nära Hedensberg. Arkeologisk utredning, steg 1 och 2 och arkeologisk undersökning. Västmanlands län, Västmanland, Västerås kommun, Tillberga socken, fastighet Hedensberg 7:5, fornlämning L2001:343 m.fl.* Arkeologerna, Statens historiska museer, rapport 2020:70.

HULTH, H., ERIKSON, M. & GUSTAVSSON, R. 2015. *Tillberga by. Arkeologisk utredning. Hedensberg 7:5, Tillberga socken, kommun, Västmanland, Västmanlands län.* SAU, rapport 2015:11

Digitala källor

ISO, Ortnamnsregistret
Institutet för språk och folkminnen
<https://ortnamnsregistret.isof.se/place-names>

Kulturmiljöregistret (KMR)
Riksantikvarieämbetets söktjänst (Fornsök) med alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige
<https://app.raa.se/open/fornsok/>

Skogsstyrelsen, Skogens pärlor
<https://kartor.skogsstyrelsen.se/kartor/>

Sveriges geologiska undersökning (SGU)
Kartvisaren, strandförskjutningsmodell
<https://apps.sgu.se/kartvisare/>

Äldre kartor

Lantmäteristyrelsens arkiv
Lövssta nr 1-2, geometrisk avmätning 1704
Tillberga socken, Västmanlands län
Aktbeteckning: T60-16:1
Lantmätare: Brynolf Hesselgren

Lantmåterimyndigheternas arkiv
Rågångsätgård, ägoutbyte, 1847
Västmanlands län
Aktbeteckning: 19-til-61

Laga skifte 1843
Västerås kommun, Västmanlands län
Aktbeteckning: 19-hub-42

Gränsbestämning 1833
Västerås kommun, Västmanlands län
Aktbeteckning: 19-til-52

Storskifte 1777
Aktbeteckning: 19-hub-17
Västerås kommun, Västmanlands län

Rikets allmänna kartverks arkiv
Häradsekonomiska kartan 1905-11
Bladnamn: BRED, 83-23B
Rak-id: J112-83-23B

Häradsekonomiska kartan 1905-11
Bladnamn: Tillberga, 83-22
Rak-id: J112-83-22

Ekonomiska kartan 1963
Bladnamn: Hubbo, 11G3j63
Rak-id: J133-11G3j63

Rapporter från Arkeologikonsult 2024:3751